

PIILMAHMYT

Kaýum Taňrygulyýew

Ilýustrator: Rahman Rahmanow

BIRINJI BÖLÜM GÜRRÜŇMIZE BAŞLALYŇ

Gadym eýýam äpet adam
Ömür sürüp ötenmişin.
Ýagyrnysy ýapy ýaly¹,
Berdaşlymyş², bitginmişin³.
Gyşaranda gaýa ýaly
Keserilip⁴ ýatanmyşyn.
El-aýagy uzynmyşyn,
Diýen ýerne ýetenmişin.
“Pilmahmyt” diýp uly-kiçi
Onuň adyn tutanmyşyn.

Ynha, şony taryp eýläp,
Ýazdym ençe setir, jigi!
Diňlejekmi, golaýrak süýş,
Okap berjek, otur, jigi!

Ýagyrnysy gapak ýaly,
Ýüzi gyzyl, şapak⁵ ýaly.
Çyzganyp⁶ çykça daşary,
Golça⁷ ýaly her goşary⁸.

Uýluklary⁹ soky¹⁰ ýaly,
Boýny juwaz¹¹ oky ýaly.
Şeýle adam ýaşaýardy,
Kyrk çemesi ýaşy bardy.

Mydam orta çykardy ol,
Göreş tutsa, ýykardy ol.
Göreşmegi halaýardy,
Ýöne käte nalaýardy.
Diýrdi: “Tutar ýaly yzym,
Ne oglum bar, ne-de gyzym”.

1. OGLUNY TANAMADY

Yzly-yzyna günler ýetdi,
Bir gün şeýle habar ýetdi:
“Pälwanmyzyň ogly boldy!”
Iller gutlap, öýne geldi.
Jaýa şöhle saçdy ogul,
Seçelendi nabat-nogul¹².
“Pälwan, gözüň aýdyň!” diýşip,
Geldi millet üýşüp-üýşüp.
“Ogul dana ogul bolsun,
Iýjegi ýag, nogul bolsun,
Kakasyndan tälim alsyn,
Guwandyrsyn ýakyn-ýady,
Mahmyt bolsun ogluň ady”.
Diýşip çaga il at dakdy,
Hemme aý dek ogla bakdy.
Begenişip ýatdy olar,
Süýji uka batdy olar.

Baş uçda bir çaga otыр,
Olar gözün açsa ertir.
Çaga gözün ýyldyradyp,
“Hany, turuň!” diýip otыр.
Ýaşylja ýassyga münüp,
Gemirip, nan iýip otыр.

Haýran galyp ene-ata,
Seretdiler gaýta-gaýta.
– Kakasy, gör, bu näbelli
Çagajyk nireden geldi?

Ol pälwan-da başyn atdy,
– Bilemok, – diýip mälim etdi.
– Ýeri oňa ne döw çaldy,
Balam nirä gaýyp boldy?

Çagajyk nanyn taşlady,
Möňňürip aglap başlady:
“Ejem meni tananok-leý,
Kakam hijem tanamaz-eý”.

Pälwan indi ylgap bardy,
Mahmyt jana gujak gerdi.

Indi welin ýaňky çaga
Gülüberdi jykyr-jykyr.
Mahmyt jaýda iki-baka
Ýüwrüberdi¹³ dükür-dükür.
Bir gije-de ýüwrüp ýör-le –
Kim eder heý şeýle pikir?

Pälwan bazar diýip gitdi,
Ogluň gamyn iýip gitdi.
Dürli-dümen oýunjakdan
Dykalap bir horjuny-da,
Sowup ähli harjyny-da,
Öýe ýel dek uçup geldi,
Alys¹⁴ ýollar geçip geldi.

Pälwan töre öten wagty,
Horjunyny atan wagty,
“Kakam geldi” diýe-diýe,
Biri gelip girdi öýe.
Jahyl¹⁵ oylan geliberdi,
“Kaka!” diýip gülüberdi.
Ogludygny duýdy pälwan,
“Bu ne gudrat” diýdi pälwan.
“Me, oýunjak, oýna, oglum,
Oýna, elden goýma, oglum!”

Horjunyny silkip pälwan,
Oýunjagny döküberdi.
Dürli-dümen oýunjajyk
Hatar-hatar çykyberdi.
Pälwan indi ýuwaş-ýuwaş
Öz ogluna bakyberdi.
Mahmyt: “Kaka, oýnajak däl,
Ýok, ýok” diýip böküberdi.

Maňa eýer¹⁶, at gerek-le,
Bu zatlaryň biderek-le!”

2. PILMAHMYT ADY DAKYLDY

Pälwan ýene bazar gitdi,
Gözläp günün ötürdi ol.
Gije ýatdy oýa batyp,
Oýlap daňyn atyrdy ol.
Ertesi gün gijaralar
Eýerdir at getirdi ol.

Gelse otyr bir pyýada,
Özünden-de has zyýada¹⁷.
“Kaka, hany, getir – diýip –
Dynjyňy al, otur!” diýip,
Mahmyt ata böküp mündi,
Derläberdi gyr¹⁸ at indi.

Ederine tapman çäre,
Ýatyberdi at biçäre.

Haýran galyp iller kileň:
“Göteräýmez muny pilem”
Diýip başyn yradylyr,
Gaýta-gaýta garadylyr.
“Bu pyýada däl hiç çeniň,
Edil pil dek gujry¹⁹ munuň”
Diýşip haýran galdy ılat,
Golaý-golaý geldi ılat.

Üýşüp geldi uly-kiçi,
Şo gün için çekdi ılat.
“Çagajyga”, “Mahmytjyga”
Şo gün geňläp bakdy ılat:
“Bu bir gudrat, bu Pil-
mahmyt”

Diýip, bir at dakdy ilat.
Il içinde asyrlardan –
Asyrlara bökdi ol at.

“Tapmadyňmy, kaka, indi
Maňa borluk daýaw aty?”
Jany ýandy Pilmahmydyň,
Joşdy gany, gyzdy gaty.
Öýe girip bilmedi ol,
Oňa darlyk etdi gapy.
“Öýüň hem dar indi” diýip,
Daşdan urdy zor haýbaty.
“Öý-de, at-da taparyn men”
Diýip, ätdi gaty-gaty.

“Waý, guzym, jan balam”
diýip,
“Eşit, janym, nalam” diýip,
Hossarlary agladylar,
Ýüreklerin dagladylar.
Il-de: “Mahmyt, gaýt! –
diýdi –
Näme gerek, aýt! – diýdi –
Gerek zadyň tapaly biz,
Nirä diýseň çapaly biz”.
Iliň sözün diňlemedi,
Onuň derdi ýeňlemedi.
Gaty-gaty ýöräp gitdi,
Pilmahmyt tiz gözden ýitdi.
Ene-ata bakyp galdy,
Yzda göz ýaş döküp galdy.

3. PILMAHMYT ÖÝÜNDEN GITDI

Käte ýüwrüp, kä ýorgalap²⁰,
Gitdi Mahmyt, uzak gitdi.
Yza bakman gidiberdi,
Bagdan ötdi, daga ýetdi.
Gidiberdi durman Mahmyt,

Ol obadan oña ötdi.
Nirä baksa, nirä barsa
Şol meñzeş öý, şol bir atdy.
Lüti çykyp, aýak çekdi,
Halys ýadap uka batdy.

Ýatyp turdy iki-üç gün,
Turdy ýöne keýpi uçgun.
Içi eljuk-eljuk²¹ diýdi.
Mahmyt turup kemsiz doýdy.

Ýolup-ýolup üzüm iýdi,
Gollaryny üzüp iýdi.
Kyrk erigem boşatdy ol,
Gamgyn göwnün hoş etdi ol.
Gelip suwa agzyn basdy,
Bada ýabyň suwun kesdi.
“Ullakan at tapman entäp,
Dynç alayyn gowsy entek”.
Şeýle diýip, gelip süýndi,
Çykarman sesin-üýnni.

Indi öňki Pilmahmyt däl,
Ulaldy-la biçak Mahmyt.
Giň atyzy²² tutup ýatyr
Dag dek bolup bu çak Mahmyt.
Kimem görse “gudrat diýer”,
Gudratdan-da goçak Mahmyt.

4. ON SANY AT GÖGE GALDY

Şu obada bir toý boldy.
Hemmeler bu toýa geldi.
Ýörüň toýa diýşe-diýşe,
Ähli ilat üýşe-üýşe,
Meýlis jaýa ýetip geldi,
Alys ýollar ötüp geldi.
Tozan turzup on gyr atly,
Bedewlerin sürüp batly,

Başgalardan ozup geldi,
Olar hatar düzüp geldi.
Ol atlylar atdan düşüp,
At daňara ýer gözleşip,
Howlyň ýandan saýlandylar,
Bagyň ýanna aýlandylar.
Gezdi olar, gezdi uzak,
Ahyr tapdy olar gazyk.

Pilmahmydyň barmaklarny
Berk gazyklar öýtdi olar.
Bir-birine bakdylar-da,
“Aty şuňa baglap bolar”
Diýşip ähli bedewleri
Şoňa daňyp gaýtdy olar.

Ukydan oýandy Mahmyt,
Tirsege daýandy Mahmyt:

“Aýagymdan çekýän ýaly
Dyrnak ýaly möjejikler:
Atjagazlar görýän weli,
Päljagazňyz azan ýaly,
Gözüňize görkezeýin,
Duruň, päli²³ mojujaklar²⁴”.

Şeýle diýdi Mahmyt pälwan,
Aýagy-da galyberdi.
On bedew-de ýuwaş-ýuwaş
Sallan-sallan boluberdi.
Gaýyp ýören kagyzlary
Atlar ýada salyberdi.

Gök asmanda ýüzdi olar,
Jandan umyt üzdi olar.
Toýy sowup geldi ilat,
Muňa haýran boldy ilat:
Gör, sallanşyp dur on bedew.
Diýdiler: “Çaldyka ne döw?”

5. MAHMYT ILE HAÝBAT ATDY

Silkindi-de turdy Mahmyt,
Ile hemle urdy²⁵ Mahmyt:

“Ilat, garnym gapyşdy-la,
Açlyk ýürege düşdi-le!
Nan-pan getir iýer ýaly,
Getir ýöne doýar ýaly.
Öň az iýip ýatypdyryn,
Bilmän uka batypdyryn”.

Nahar-şordan getirdiler,
Soň bakyşyp oturdylar.

Mahmyt indi haýdap iýdi,
Ýöne welin doýmady ol.
Nahar-zady, aşy-nany
Ýalmady, zat goýmady ol.
Ammar kimin äpet garna
Zat düşennem duýmady ol.

Diýdi: “Ilat, bol, tiz, doýur!”
Il ýaş dökdi boýur-boýur.

Ilat “Indi berer ýaly
Zadymyz ýok saňa” diýdi.
Pilmahmyt has gazaplandy,
Mal-hallary tutup iýdi.
Özi alyp nany-aşy,
Barny garyp-gatyp iýdi.
Düýemidir, sygyrmydyr
Gyzgyn otda ütüp iýdi.

Ili zar-zar aglatdy ol,
Göwne gussa²⁶ baglatdy ol.

Mahmyt öýleň gapysyndan
Nany elin sokup aldy.

Gulply jaýy pitikledi,
Iýmit goýman, ýykyp aldy.
Gallamydyr ýa nanmydyr,
Gören zadyn çekip aldy.

Doýup, har-har uka gitdi,
Sekiz günläp sarsman ýatdy.

Mahmyt ahyr oýandy-da,
Tirsegine daýandy-da,
Turup bakdy ol dört ýana,
Pilmahmyt zar ýene nana.
Mahmyt pälwan örän açdy,
Ýöne welin, ol nalaçdy.
Bu taýlarda iýmit ýokdy,
Iline-de baranokdy.

6. PILMAHMYT DAGA ÇYKDY

Üsti garly daga seret,
Çyk-da sen aşaga seret.
Dereleri aw-şikarly,
Giden alma, armyt-narly
Dagyň zowwam²⁷ baglary bar,
Çyn sapaly²⁸ çaglary²⁹ bar.
Deresinde gürlär gaplaň,
Gorkup gelmez muňa köpler.
Jereni bar, dag goçy bar,
Boz maraldyr, sarç³⁰ geçi bar.
Towşanlaryň jarany³¹ bar,
Alakalaň süreni³² bar.
Göwün götär howasy bar,
Hemmäň gelmek höwesi bar.
Dag jülgesi ajap şeýle,
Mahmyt muňa geldi “seýle³³”.
Gelip dagyň naryn iýdi,
Alma, armyt baryn iýdi.

Ýeri, Mahmyt haýyp dälmi?
Bu iş senden aýyp dälmi?

Goja dagyň, dereleriň
Hezilini gaçyrdyň sen.
Käkiligiň, bezbeltegiň³⁴
Kök keýpini uçurdyň sen.
Boz jerene suw ýerine
Awy-zakgun içirdiň sen.
Zat goýmadyň iýer ýaly,
Bogazyňdan geçirdiň sen.
Guş-gumryny, towşanjygy
Deresinden göçürdiň sen.

7. ÇOPANLARY ZAR AGLATDY

Çölüň giň-giň gollary bar,
Çopany bar, mallary bar.
Ymgyr³⁵ süri geçip barýar,
Ot iýip, suw içip barýar.
Agyp döňýär süri goýun,
Asmandaky bulut deýin.
Guýruklary elek ýaly,
Bykynlary³⁶ çelek³⁷ ýaly.
Otlap ýörler giň örüde³⁸,
Heder etmän³⁹ gurt-börüden⁴⁰.
Aýlanyşyp Akbaý, Sakar
Çopan bile goýun bakar.
Garawullyk çeker itler,
Möjek görse böker itler.

Süri ürkdi, möjekmikä?
Goýunlary iýjekmikä?

Ýok, bu gelen möjeg-ä däl,
Goýun iýjek bolýar betpäl⁴¹.

Gör, Pilmahmyt süri-süri
Dowarlary⁴² zor gypyrdy⁴³.

Goýun geçiň dersini-de
Silkeläp has tiz sypyrdy.
Pilmahmyt hut elli-altmyş
Goýna birden penje urdy.
Mahmyt giden ymgyr sürä
“Wellem şaha” oýnun gurdy.
Ummasyz giň çöl-beýewan
Bolup galdy zor güpürdi.

Düýeler dynç gezip ýördi,
Birden olar şumlyk syzdy.
Pilmahmyt bar düýeleriň
Dynçlygyny derrew pozdy.
Goýna gurt darandan beter,
Mahmyt düýelere çozdy.
Mahmyt süri düýeleri
Bäş bir, on bir ýykdy-pyzdy.
Aw awlady, jeň eýledi⁴⁴,
Indi gyzdy, gaty gyzdy.
Düýeleri ýeke-ýeke
Alyp demir çişe düzdi.
Mahmyt çiş ijkam tutup,
Elini dik göge sozdy⁴⁵.
Akmaýamy ýa inermi
Bary jandan umyt üzdi.

Düşüp örän mojuk küýe⁴⁶,
Toplady-da köp-köp düýe,
Hemmesini göterdi-de,
Günüň ýanna ýetirdi-de,
Güne gowrup, bişirdi ol.
Soň aşaga düşürdi ol.
Tüýs jaýlaşyp oturdy-da,
Bir ýapa tirsek urdy-da,
Mahmyt tutup iýdi düýe,
Has tagamly diýe-diýe.

Şumy oýlap tapanyň hem,
Gan aglatdyň çopany hem.

Etdigiňmi ile haýyr?
Il ýaş dökyär boýur-boýur.
Ynsmy⁴⁷ sen, jandarmy⁴⁸ sen?
Ýa il bile gandarmy⁴⁹ sen?

Geleş etmän hiç zat, Mahmyt,
Ýöne iýdiň ýördüň-le hut.
“Bulaň bary kişi maly,
Indi niçik geçer haly”.

Diýip, aklyň aýlamadyň,
Özüňe ýol saýlamadyň.
Ömrüň şeýle geçmelimi,
Mydam il ýaş seçmelimi?

8. PILMAHMYT DEŇZE GIRDI

Mawy deňiz parahat dur,
Gaýgysy-da – gamy-da ýok.
Batly-batly ýel ösenok,
Goçak-goçak gomy-da⁵⁰ ýok.
Tolkun ýasap, ýüzüp gelýän
Gaýyk-da ýok, gämi-de ýok.

Birden deňiz gaşyn çytdy,
Gara bulut gaýrak⁵¹ ötdi.

Gaýyberdi gökje garga,
Çarlakdyr guw, zakja garga.
Gazdyr ördek çöpe sümdi,
Balyjaklar suwa çümdi.
Güýçli sörtük⁵² ýel-de turdy,
Deňiz tolkun atyberdi.
Gaýgy gurşap aldy deňzi,
Mawy deňziň soldy meňzi⁵³.
Gör, Pilmahmyt gelen eken,
Ony deňiz bilen eken.

Mahmyt bäräk gelip durdy,
Elini bykynna urdy.

Ham etmedi işini ol,
Aldy tordur⁵⁴ çişini ol.
Suw içinde aýlanyp ýör,
Aw tutmaga küýlenip⁵⁵ ýör.
Mahmyt gelip işläberdi,
Balyklary çişläberdi.

Balyklary kebab edip,
Ýiti çişe düzüp iýdi.
Lakga bile takgazlary
Gök deňzi gezip iýdi.
Kiçiräjik balyklary
Tory bile süzüp iýdi.

Balyk iýdiň, meslik etdiň,
Ýöne welin peslik etdiň.

Elendirdiň giň deňzi sen,
Bulandyrdyň giň deňzi sen.
Şeýtseň il arkaňa ýepmez,
Gaýtam hiç göz ýaşyň kepmez⁵⁶.
Şeýtseň aglar – ýörersiň sen,
Bagryň daglar ýörersiň sen.

9. PILMAHMYT AGLAP ÝATDY

Iýr-iýmiş, et, nandan dyndy,
Indi onuň işi kyndy.

Içi eljük-eljük diýip,
Ymgyr çölden saýlandy ol.
Bagy, dagy gezip gördi,
Indi oba saýlandy ol.
Galan gaçan ýokmy diýip,
Oba-oba aýlandy ol.

Ilat oňa zat bermedi,
Pilmahmyt hut ýer sermedi.

“Gaçyň, iýip doýmaz gelyär,
Gaçyň, doýup goýmaz gelyär!”
Diýip, daşdan görende il,
Aglaberdi dynman suw-sil.
Ilat durman gaçyp gitdi,
Ondan oňa göçüp gitdi.

Pilmahmyt her ýana çapdy,
Ne et tapdy, ne nan tapdy.
Ol nan gözläp, selpäp gezdi,
Mahmyt indi halys bezdi.
Hut sütüni süýne-süýne,
Ýetip dogduk obasyna,

Özün lampa taşlady ol,
Indi aglap başlady ol.

10. AKYLLY GUŞ AKYL BERDI

Indi Mahmyt aglap ýatyr,
Jiger-bagryn daglap ýatyr.
Pilmahmydyň golaýyna
Bir guşjagaz uçup geldi.
Ol bir geňsi⁵⁷ danaja⁵⁸ guş,
Alys ýollar geçip geldi.
Ýöriteläp geldi ol guş,
Geldi, ganat açyp geldi.
Ol gözel guş, akyllý guş
Dilinden dür seçip geldi.

Gürledi guş adam kimin,
Sözlerine düşmek mümkin:

“Öz aýagña palta urduň,
Şo sebäpli artdy derdiň.
Işlemezden dişlediň-de
Öz bagtyň özüň giderdiň.
Barja nan-u-aşyn iýip,
Adamlara görgi berdiň.
Aç men diýip her gün-her gün,
Iýr-iýmişin berdiň, merkin⁵⁹.
Hamana özüňki ýaly
Bir-bir serdiň ähli maly.
Ilatyňa etmän haýyr,
Ýaşyň dökýäň boýur-boýur.

Näçe günläp selpäp gezdiň,
Tapdyňmy heý şondan hezli?
Bet iş etdiň, indi saňa
Eneň-ataň käýemezmi? –
Guş sözüne dyngy berdi –
Mahmyt ynha, diňle sözmi:

Berjek saňa men bir akyl,
Ýöne maňa degme, çekil!
Eneň-ataň aglaşyp ýör,
Göwne gussa baglaşyp ýör,
Barsaň seni söýer olar,
Saňa oglum diýer olar.
“Ýaşlyk etdim” diýip aýt-da,
Öýüňe bar, Mahmyt, şeýt-de.
Ýüzleş bar-da, ilat bile,
Beýtmerin diý indikile.
Köp iýmäni goýaýyn diý,
Işlemäni söýeýin diý.

Gaýgyрмаýyn⁶⁰ janymy diý,
Geçiň çemçe ganymy diý.
Size kömek bereýin diý,
Ganym gelse gyraýyn diý.
Her bir işden gaytmaýyn diý,
Agyr diýip aýtmaýyn diý.
Näme bolsa edeýin diý,
Nirä bolsa gideýin diý.
Kakaň bile gürleş şeýt-de,
Ilat bile birleş şeýt-de.

Tirsegine söýendi-de,
Mahmyt bada diýdi şeýle:
“Heý seniň hem gepiň bormy,
Akyl satýaň maňa beýle.
Kakam gelip diýse welin,
Barardym men derrew ile”.
“Ynha oba gaýdaýaryn,
Men olara aýdaýaryn”
Diýip, ol guş uçup gitdi,
Ýaşyl bagdan geçip gitdi.
Uçdy ol guş, uçdy ol guş,
Mahmytlara düşdi ol guş.

11. PÄLWANYŇ BAGLANDY GOLY

Otyr eken Nabat eje,
Aglaý-aglaý ýes-ýekeje.
Guşa: “Durma, gir-gir” diýdi.
Guş hem oňa bir-bir diýdi,
Aytdy ogluň ökünýänni,
Aýtdy onuň çekinýänni.
Eşdip ene aglady zar,
Boldy oňa giň jahan dar.

Şu sözleri diýdi ene,
Guş-da gulak goýdy ine:
“Ynha bir gün geçiberdi
Topar adam gaýra çilden.
Has gazaply, batyr olar,
Gaýtjak däller gaýdan-silden.
Çalarajyk synladym men,
Olaň bary goňşy ilden.

Ylgap öýe ýetdi olar,
Haýbaty zor atdy olar:
“Iýdi ogluň aşymyzy,
Gussa goýdy başymyzy.
Serdi bütin malymyzy,
Pes eýledi halymyzy.
Bar kişini jowratdy⁶¹ ol,
Jaýlarmyzy owratdy ol.
Iýdi alma-narymyzy,
Senden aljak arymyzy.
Sen bet adam” diýe-diýe,
Kürsäp⁶² girdi olar öýe.
Gabap alyp sagyn-solun,
Daňdylar pälwanyň golun.
“Oglumyz çagajyk entek,
Düzeler tiz, bolsa tentek.
Edenini bilenok ol,
Bize gulak salanok ol.
Ol hiç zady saýgaranok,

Hut kakasnam eý görenok⁶³.
Degmäň oňa, degmäň, janlar,
Kakasynda nä günä bär”.
Diýip, şo gün dat eýledim.
Kakasy-da: “Men neýledim!
Käte orta çykaýmasam,
Size azar berdimmi heý,
Arpaňyz ham⁶⁴ ordummy heý!
Näme pislik etdim aýdyň,
Degmäň, päliňizden gaýdyň.
Ol çaga däl, ol geň ogul,
Bolmaz eken hiç deň ogul!
Diýenimi eder ýaly,
Öňe düşüp gider ýaly,
Kiçijik däl, ol has goçak,
Diýenimi etmez bu çak”.

“Öz iliňe degmedi-de,
Şaglap indi biziň üste.
Sen diýmeseň bilmez “çaga”,
Senden ýeten näme ýetse –
“Ýel bolmasa tozan turmaz”,
“Ot ýanmasa çykmaz tüsse”.

Öz päliňden özüň tapdyň,
Indi seni hoş etmeris.
Atarys-da köne tama,
Arkaňy-da gaşatmarys.
Indi seniň aşagyňa
Keçäni-de düşetmeris.
Tä adam bolýança ogluň,
Seni şundan boşatmarys”.

Şeýle diýip, kakasyny,
Elin daňyp arkasyna,
Goňşy ilat alyp gitdi.
Öňlerine salyp gitdi,
Ondan bäri hepde ötdi,
Belki, ondan köp-de ötdi.

Gykylyk zor köp gün bāri,
Turýar günde gopgun bary».

12. PILMAHMYT SILKINIP TURDY

Indi ol guş uçup gitdi,
Ýapylardan geçip gitdi.
Gelip ol guş şeýle diýdi,
Mahmyt söze gulak goýdy:

“Mahmyt, ýetiş, kakaň-ejeň
Gaýgy-gussa batan eken.
Barsam ejeň ýes ýekeje
Zar-zar aglap ýatan eken.
Seň kakaňy goňşy ilat
Çuň zyndana atan eken.

Sen dadyna ýetişmeseň,
Kakaň ondan çyksyn niçik.
Bagyşlaň diýp dyza çök sen,
Bar, kömek et, ýörme gaçyp.
Pilmahmyt, kakaňy boşat,
Halas et zyndany açyp».

Pilmahmyt silkinip turdy,
Batly-batly gadam urdy.
Baryp tamy uşatdy ol,
Kakasyny boşatdy ol.
Kakasyna aglap bakdy,
Göz ýaşlary sil deý akdy:
“Bagyşla, jan kaka, meni,
Uly görgä goýdum seni!
Indi asyl beýle etmen,
Öýmüzden hiç ýana gitmen”.

Kakasy-da diýdi şeýle:
“Oglum, muny maňa diýme!
Ynha, ile bakyp diý sen,
Oglum, dyza çöküp diý sen.

Eşitmediň meniň nalam,
İşlemediň gitdiň, balam.
İşlemezden dişlediň sen,
İliň malyn çişlediň sen.
İliň nanyn dişlediň sen,
İliň gözün ýaşladyň sen.
Oglum, uly ili syla,
Ýogsa günäň geçmez ilat.
Günäň geçmez hiç jemende⁶⁵,
Ýogsa günäň geçmen men-de.
Seret, ilat degre-daşyň⁶⁶,
Oglum, eg sen ile başyň.
Size hiç zat diýmäýin diý,
Mal-halyňyz iýmäýin diý.
Gaýtam, kömek bereýin diý,
Size kükrek gereýin⁶⁷ diý”.

Düýe ýaly çökdi Mahmyt,
Gözünden ýaş dökdi Mahmyt:
“Bolmaz işler edipdirin,
Bagyşlaň siz, eý halaýyk⁶⁸.
Geç günämi, bagyşla il,
Men adam däl, men bir haýyn⁶⁹.
Kejiňize gaýtmaýyn men,
Indi sizi jowratmaýyn.
Şundan şeýläk näme diýseň,
Halaýyk, men şoňa taýyn.
Iýip-içip ýatman indi,
İşläýin men, ilat, daýym⁷⁰.
Nirde işiň agry bolsa,
Bolsun şol iş meniň paýym.
Eziz, ilat, işläýin men,
Indi öz göwräme laýyk”.

13. AKLYNA AÝLANDY MAHMYT

Mahmyt indi toba geldi,
Tirkeşipjik oba geldi.

Mahmyt öz obasna tarap
Ýuwaş-ýuwaş geçiberdi.
Aýagynyň sarsgynyna
Jaýlar jaýryk açyberdi.
Ony görüp, üýre-üýre
Itler ölüp-öçüberdi.
Ulus ili⁷¹ gowur tutdy⁷²,
Gopgun her ýan göçüberdi.
Çagajyklar gorka-gorka
Gözünden ýaş seçiberdi.

Nabat ejäň begenjinden
Başy göge deger indi.
Iki bolup bilmez ene
Begenjinden meger indi.
Nabat eje çyksa daşa,
Ýetip gelýär jigerbendi⁷³.

Başyn bulda diräp gelýär,
Pilmahmyt bijaý goçakdy.
Şeýle äpet zada bakyp,
Nabat eje için çekdi.
Agzyn açyp бүтін il hem
Pilmahmyda geňläp bakdy.
Nabat eje aglaý-aglaý
Mahmydyň alnyndan çykdy.
Pilmahmyt has ýakyn gelip,
Başyn egip, dyza çökdi:
“Sözle, ilat, sözle, ilat,
Başym egýän, gözle, ilat!
Siziň bile gürleşjek men,
Siziň bile birleşjek men.
Iýip-içip ýörmäýin men,
Ile azar bermäýin men.
Iller, maňa rehim eýläň,
Işläýin men şundan şeýläk.
Dag ýyk diýseň, dag ýykaýyn,
Bag ek diýseň, bag ekeýin.
Diýenňizi edeýin men,

Nirä diýseň gideýin men.
Günäm geçiň meniň il siz,
Gussam artýar gezsem ilsiz.
Aýt maňa, isleseň il,
Tekizläň dek gudratly sil,
Dagy-deňzi deň edeýin.
Ýagy çozsa jeň edeýin.
Ýurdy aman saklaýyn men,
Iýenimi haklaýyn men”.

Mahmyt sözün tapba kesdi.
Ilata şu sözler besdi.

Çal sakgally goja⁷⁴ adam,
Kepje sakgallyja adam
Öňe baka süýşüberdi.
Iller “geple” diýşiberdi.
Ýuwaş-ýuwaş sözledi ol,
Pilmahmyda gözledi ol:
“Birleşeniň gowy boldy,
Gürleşeniň gowy boldy.
Indi işler şowly bolar,
Murtumyz-da towly bolar.
Ekilmedik ýer-de galmaz,
Iller agyr derde galmaz.
Ajap bolar hallarymyz,
Çöle sygmaz mallarymyz.
Bolgun bolar bugdaýymyz,
Oňat bolar ýagdaýymyz.
Indi rahat dynç alyp bor,
Gijeler hem ynjalyp bor.
Örän gowy, Mahmyt, seniň
Bize gelip birleşeniň”.

14. ÝÜZ ÝASSYGA TIRSEK URDY

Ejesi-de öňe çykdy,
Şeýle diýip ile bakdy:

“Ajygandyr meniň oglum,
Ýetmez oňa nabat-noglum.

Ajygandyr mähribanym,
Ýetmez oňa aşym-nanym.
Ajygandyr Mahmyt janym,
Kiçi bolar çemçe-jamym.
Ilat, kömek ediň bize,
Oglum haýyr getir size”.

Bir aksakgal çykyp öňe,
Şu sözleri diýdi oňa:

“Gaýgy etme Pilmahmydy,
Ili söýse, ilem söýer.
Ogluň gaýgy etme, Nabat,
Bu gün her kim malam soýar.
Aç goýmarys Pilmahmydy,
Tapanjasny her kim goýar.
Mahmyt biziň myhmanmyz,
Mahmyt bu gün kemsiz doýar”.

Kakasy hiç sözlä bilmän,
Göz ýaş dökdi boýur-boýur:
“Oglum, seni söýýär iliň,
Söý ili, et senem haýyr.
Häzir ilat söwüş etjek⁷⁵,
Otur, oglum, garnyň doýur.

Ajygýançaň işlegin soň,
Özüň işläp, dişlegin soň.
Ýöne ýene iýip ýatsaň,
“Taňry ýetir” diýip ýatsaň,
Ýaman bolar halyň, oglum,
Ýokdur seniň malyň, oglum!
Ýokdur nanu-aşyň, oglum,
Sypan bolmaz baýyň, oglum!”.

Haly-palas, keçe diýmän,
Goýman ownuk-uşagyny,

Ilat ýazdy bir atyza
Tapan-tupan düşegini.
Pilmahmydam çözdí indi
Bildén eken guşagyny.

Hemmeler ser-sepil⁷⁶ bolup,
Şeýdip düzden jaý berdiler.
Bir çäýnegiň çäýyn goýup,
Pilmahmyda çäý berdiler.
Nogul-nabat, nan-aşdan hem
Çalamydar paý berdiler.

Guşagyny taşlady ol,
Iýip-içip başlady ol.
Pilmahmyt düşek üstüne
Göwresini zordan atdy.
Ýöne welin aýaklary
Agaçlykdan aňryk ötdi.
Ýüz çemesi ýassyjagam
Üýşürdi-de tirsek etdi.
Indi saçak-saçak nana
Ýuwaş-ýuwaş el uzatdy.

Indi weli, gantmy, nanmy
Dykyp otыр, dykyp otыр.
Çäýmy, çalmy, näme berseň,
Başynajyk çekip otыр.
Ýakasyny tutup millet,
Agzyn açyp, bakyp otыр.

Ine, şeýdip ýaňky Mahmyt
Çalamydar nahar etdi.
Ol çalaja gyşardy-da,
Kem-kem süýji uka batdy.
Bilmedim men Mahmyt pälwan
Munda näçe günläp ýatdy.

İKİNCİ BÖLÜM

1. PILMAHMYT POSSUN GEÝDI

“Garyn doýdy, gaýgy çykdy”
Diýip, Mahmyt ile bakdy.
Ilat ýanna üýşüberdi,
Ýumşumyz⁷⁷ bar diýşiberdi.
Bir ýaşuly sypap saçyn,
Beýan etdi göwün göçün:

“Bet işiňi özüň duýman,
Goýara hiç gözüň gyýman,
Iýdiň süri goýun-geçi.
Dolup galdy çölüň içi
Akly-gara derilerden.
Çölden, goldan, derelerden
Derileri getir, Mahmyt,
Şu ýumşumyz bitir,
Mahmyt!”.

Mahmyt muňa begenjinden,
Için silkip gara çyndan,
Jak-jaklap şeýle bir güldi.
Giň jahan lertzana geldi⁷⁸.
Mal-garalar ürküp turdy,
Çagajyklar gorkup turdy.
Öküz ýüpün üzüp gaçdy,
Güzerden-de⁷⁹ gaýrak geçdi.
Itler jöw-jöw üýrüp barýar,
Ýatagyna girip barýar.

“Getireýin men” diýibän,
Gitdi Mahmyt çöl-beýewan.

Haýdap deri çöpledi ol,
Deri bary orta üýşdi.
Kölden eken getirdi-de,
Tut dek ýogyn bir ýüp işdi.

Derileri ýüpe basdy,
Götermek oň üçin hiçdi.
Ylla äpet bir dag kimin
Mahmyt indi öňe süýşdi.
Göteräýdi şuny diýmek
Diňe agza aňsat işdi.
Görmedige ýalan ýaly,
Görene-de ylla⁸⁰ düýşdi.

Oba eltip taşlady ol,
Haýdap işläp başlady il.

Derrew işe girişdiler,
Çöp-çalamy syryşdylar.
Ýazyp-düýrüp görüp olar,
Bütinini saýladylar.
Bir-bir saýlap seçdi ilat,
Şeýdip possun biçdi ilat.
Dynman zähmet çekdi ilat,
Haýdap possun tikdi ilat.
Her kimiňki belli işdi,
Altmyş kişi sapak işdi.
Ýeňin tikdi bir ýüz adam,
Ýanyn tikdi bir ýüz adam.

Baş günläp der döke-döke,
Togsan adam tikdi ýaka.
On baş adam kise tikdi,
(Kisä kyrk kişi sygjakdy.)
Etek tikdi elli biri,
Ýol görkezdi belli biri.
Segsen sany ak gunduz⁸¹ dek
Deriden-de çykdy telpek.

Ol possuny geýdi weli,
Öňküden zyýada⁸² boldy.
Indi welin, öňküden-de
Has daýaw pyýada boldy.

Ýanyn däl-de, dik duran bir
Äpet dagy ýada saldy.

Possun boldy bir az kiçi,
Darrak eken onuň içi.
Ýapylmady dyzam onuň,
Gysga boldy yzam onuň.
Darlyk etdi synam⁸³ onuň,
Ýeňi bilen ýanam onuň.
Tirseginem ýapmady bol,
Gursagynam ýapmady bol.
Ýene deri çöplediler,
Şol possuna seplediler.
Baş gün zähmet çekdi olar,
Söküp ulap çykdy olar.
Diýişdi soň bar halaýyk
“Indi possun bolar laýyk”.
Mahmyt indi egne atdy,
Indem zordan dyza ýetdi.
“Ulalymy!” diýdi olar.
Ol baş atdy: “Ýok, şu bolar!”

2. PILMAHMYDA PIL ÝASALDY

Bir ýerde bir demir görse,
Şony derrew çekdi ilat.
Pildir, kätmen, gören zadyn
Ussahana dökdi ilat.
Bir ýerde bir çüý görse-de,
Ony sogrup çykdy ilat.
Bozuk-ýenjik demir gözläp,
Alys ýollar sökdi ilat.
Uzynly gün demir ýygnap,
Çaý içmäge çökdi ilat.

Ullakan ot ýakdylar-da,
Kömür, ağaç dökdiler-de,
Ähli demri eretdiler,
Bir goçak pil döretdiler.

Soň tokaýy aýlandylar,
Ol pile sap saýladylar.
Agaçlaň deňinden geçip,
Iň ýogyn çynary seçip,
Çapyp pudap getirdiler.
Ýylmap pile ötürdiler.

Mahmyt pili gola aldy,
Bir depäň düýbünden saldy.
Gumy ýerden saýlady-da,
Gumly pili aýlady-da,
Eltip çuňňur jara⁸⁴ dökdi.
Gülüp pili ýere dikdi.
Pilmahmyt söýenip pile,
Şeýle diýdi bakyp ile:
“Köp sag boluň, eý halaýyk,
Söýerin men bu guraly.
Ýöne piliň gumhanasy
Bir azajyk kiçi ýaly.

Köp gum alsaň döwüläýjek,
Azyrajyk güýç-mejaly⁸⁵.
Ýüzi posly, zyýany ýok,
Işlesem ýalpyldar häli.
Basym ýalp-ýalp eder ýüzi,
Çyn söýerin men bu pili.

3. PILIN ALYP ÇÖLE ÇYKDY

Welaýatyň aşak çeti
Çaňap⁸⁶ ýatan bir giň düzdi.
Ekin-tikin ekilmeýän
Uç-gyraksyz giden bozdy⁸⁷.
Pilin süýräp Mahmyt pälwan,
Düzüň hemme ýerni gezdi.

Şu ýaýlada, şu ýerlerde,
Çopan-çolgy goýup derde,
Sürüleri ýapyrypdy,
Derileri sypyrypdy.
Şony ýatlap bir az dymdy,
Oturdy-da oýa çümdi.
“Örän heläk etdim ili,
Işledeýin indi pili”.
Diýip, ýerden böküp turdy,
Pilini bir depä urdy.
Pili iki gezek depdi,
Gumy eltip oýa sepdi.
Şeýdip beýgi ýykyberdi,
Alyp oýa döküberdi.
Hyrçyny bek dişledi⁸⁸ ol,
Dynman haýdap işledi ol.

Boş ýatan boz, düzleri tiz
Mahmyt pälwan düzledi tiz.
Mahmyt pälwan pilin ýere
Uruberdi, uruberdi:
Bilin guşap, pilin depip,
Beýgi pese sürüberdi.

Ýadamany bilmedi ol,
Ýer bile jeň guruberdi.
Bir seretse çölmi, bozmy,
Tekiz bolup duryberdi.

Mahmyt pälwan derin çaldy,
Oturyp bir dynjyn aldy.

Turdy-da Pilmahmyt ýene
Pilin süýräp geziberdi.
Mahmyt pälwan oýa batyp,
Bir planjyk düzüberdi.
Pili bile bellik edip,
Çyzyjaklar çyzyberdi.
Iň soňunda Mahmyt pälwan
Bir uly ýap gazyberdi.

Ýabyň raýşy⁸⁹ galyp barýar,
Gumdan depe bolup barýar.
Gum iki ýan üýşüp barýar,
Mahmyt öňe süýşüp barýar.
Gazyp barýa, gazyp barýa,
Ahyr gelip ýetdi derýa.
Mahmyt basym gazyp çykdy,
Derýa gelip aýak çekdi⁹⁰.
Iller muny duýup geldi,
Görelin-le diýip geldi.

Mahmyt pälwan derýa bile
Aradaky gumy çapdy.
Iki pilde uly ýaby
Mele suwly derýa sapdy.
Mahmyt pälwan ýañky alan
Gumyny-da derýa sepdi.
Mahmyt gelip baýyr-ýapa
Pilin üç-dört ýola depdi.
Pilmahmyt giň derýa şeýdip,
Böwet basdy, öňün ýapdy.

Düwme ýasap, ýaýnap-böküp,
Suw ýap bile akyberdi.
Gaýnaý-gaýnaý, bygyr-bygyr,
Özüne ýol tapyberdi.
Suw aýlanyp lummur-lummur,
Çöl bile ýol söküberdi.
“Heýjan elek⁹¹” diýşip, iller
Mele suwa bakyberdi.
“Güller bitsin gollaryňa,
Pälwan, ýaşyň ýetsin müňe”
Diýşip, iller böküberdi,
Döşüne gül dakyberdi.

Deňze tarap bakanok suw,
Deňze tarap akanok suw.

Deňiz taýy⁹² kepiberdi⁹³,
Balyjaklar böküberdi.
Mahmyt pälwan muny duýup,
Balyklar ölmesin diýip,
Böwediň üstüne çykdy.
Aňryk bir çyzyjak çekdi.
Şir-şir aňry taýy akdy,
Balyklaryň paýy akdy.

Bir ýaşuly diýdi: “Mahmyt,
Ýetdiň biziň dadymyza.
Ekin ekip bolar indi
Ymgyr çöle, zowwam düze.
Berekella, Pilmahmyt, sen
Derýa çekip berdiň bize.
Başarmadyk ömür boýy,
Düşse-de bu ýadymyza”.

4. BÜTIN GYŞA ÝETDI ODUN

Pilmahmyt oduna gitdi,
Pilmahmyt tiz çöle ýetdi.

Mahmyt çerkez, çaly ýygdy,
Gezip бүтін çöli ýygdy.
Ýygdy gidip dag-dereden.
Ýetdi Mahmyt bar ýere-de.
Toraňňymy ýa derekmi,
Ýylgynmy, tut ýa garakmy,
Guranyny saýlap-saýlap,
Sogurdy ol towlap-aýlap.
Çynarmy ýa gury söwüt,
Pilmahmyt hut döwüp-döwüp,
Basdy ýogyn ýeken⁹⁴ ýüpe.
Aşyp oýlar, aşyp depe,
Odunyny daňyp gaýtdy,
Il içine eňip gaýtdy.
Ähli agaç üýşüp gelyär,
Göýä⁹⁵ tokaý süýşüp gelyär.

Tokaý bäräk geçip gelyär,
Itler üýrüp gaçyp gelyär.
Mal-garalar ürküp gaçdy,
Çagajyklar gorkup gaçdy.
Pilmahmyt odun äkelip,
Saklandy giň düze gelip.
Mahmyt ýükün goýdy ýere,
Özi batan eken dere.
Mahmyt derin süpürdi-de,
Ýeken ýüpi sypurdy-da,
Bar oduny setir-setir
Goýdy. Indi ýak-da otur!

Bütün ilat şoňa bakdy,
Bütün ilat şony ýakdy.

Odun gözläp selpemedən
Dyndy indi ilin başy.
Pilmahmydyň odunyndan
Haýdap ýakdy hemme kişi.
Mahmyt pälwan getirdi köp,
Şol bişirdi nanu-aşy.

Tükenmedi, etse-de il
Asyl näçe köp biş-düşi.
Asyl odun gutarmady,
Şol geçirdi arly⁹⁶ gyşy.

5. MAHMYT DERÝA KÖPRI BOLDY

Az-owlak mal-zadam bardy,
Ýöne ilat nana zardy.
Bardy biraz kümüş-tylla,
Hemme zardy gysym galla.
Ýek-tük baý-da ýogam däldi,
Ýöne olar çyn betpäldi.

Iliň günü çyn hyllalla⁹⁷,
Baýyň tamy doly galla.
Olar garny gabalardan,
Haýyr barmy heý olardan!
Il agysyn duýmadylar,
Duýalyňam diýmediler.
Olar bijaý pitnediler⁹⁸,
Ile kömek etmediler.

Diňe Mahmyt pälwan duýdy:
“Näme kömek gerek?” diýdi.

Bir ýaşuly şeýle diýdi:
“Bize kömek eýle! – diýdi –
Ýaman boldy bu ýyl sowuk,
Öldi maýda maldyr, towuk.
Gallamyz gutardy şapba,
Kynlaşdy has däne tapmak.
Ýaman boldy, doňdy derýa,
Gaýgy döwüp zyňdy derýa.
Aňry ýüzde köpmüş däne,
Alajymyz ýok geçmäne.
Geçip bilemzok o ýüze,
Pilmahmyt, ýet dadymyza”.

Mahmyt diýdi: “Kynmy beýle!
Kerwenňizi çekiň şeýle”.

Derýa boýna ýetdi olar,
Giň derýa syn etdi olar.

Suw ýüzüne seretseler,
Buzlar üýşüp, akyp barýar.
Howut⁹⁹ kimin äpet buzlar
Aşak baka bakyp barýar.
Ýalpyldaşyp hatar-hatar,
Buzlar kerwen çekip barýar.
Käsi çümüp, käsi gaýyp,
Somalyşyp çykyp barýar.
Dagdan daşyň gaýdyşy dek,
Buzlar böküp-böküp barýar.

Kerwen bile geldi Mahmyt,
Derýa köpri boldy Mahmyt.

Aňry ýüze uzadyp gol,
Derýa köpri bolaýdy ol.
Aýaklary bäri çetde,
Kelle, goly aňryk ýetdi.
Mahmyt pälwan sarsman ýatyr,
Kerwen bolsa geçip otыр.
Bar düýe geçip gutardy,
Mahmyt pälwan ýerden turdy.
Iller söwda gurup geldi,
Kerwene ýük urup geldi.
Mahmyt ýene süýnüp ýatdy,
Kerwen ýene bärrik ýetdi.
Ilat iýdi mele nany,
Ilat söýdi Mahmyt hany.

6. BAÝY HOWZA ZYŇDY MAHMYT

Baýyň goýnun bakyp gelen
Niçe ýyllap goja çopan.

Çopan agşam ýatagyna
Maly gabap, agzyn ýapan,
“Işden boşat, hakymy ber”
Diýip, baýyň ýanna çapan.
Eýle-beýle diýip o baý
Ýüz dürli bahana tapan.
“Hakym ber” diýip gyssaberse,
Baý onuň ýeňsesne depen.
Baý titirän, ýüzünden-de
Gar ýagyp, harasat gopan.
Ala bilmän gaharyna
Çopanyň dodagy kepen.

“Şunça ýyllap malyň bakyp,
Alman goýman senden hakym»
Diýip, söge-söge gitdi.
Pilmahmydyň ýanna ýetdi.
Pilmahmyda arzyn aýtdy,
Mahmyt baýyň ýanna gaýtdy.

Tirsek urup alty ýassyk,
Otyr eken çişip Kössek.
Otyr goja tut teýinde¹⁰⁰,
Otyr gök howzuň boýunda.
Otyr eken gök çay süzüp.
Mahmydyň gelenin syzyp,
Titiredi, çytdy ýüzün,
Tegeledi ala gözün.

Mahmyt pälwan aşak çöküp,
Bir asgyrdy baýa bakyp.
Ýorgany-düşegi bile,
Oglany-uşagy bile
Alagöz baý üýşüp uçdy,
Gaýyp howza baryp düşdi.

Suwun syrkdyra-syrkdyra,
Şol possuk baý çykdy gyra.
Eňegini titiredip,
Gözlerini petiredip,
“Gerek zadyn alsyn – diýdi –
Aýdyň, çopan gelsin” diýdi.

Çopan Pilmahmyda aýdyp,
Baýdan hakyn aldy şeýdip.

7. AJAÝYP KÖŞK GURDY MAHMYT

Ertir irden çykyp gitdi,
Welaýatdan Mahmyt aga.
Ýuwaş-ýuwaş golaýlaşdy
Hol ilerki beýik daga.
Daga bardy Mahmyt pälwan
Ondan daşlar goparmaga.

Depesine uzadyp gol,
Goçak daşlar gopardy ol.

Ammar kimin dagyň daşyn,
Gaýra baka atyberdi.
Tokaýlaryň depesinden
Daşlar wazlap ötüberdi¹⁰¹.
Olar belli ýere üýşüp,
Keserişip¹⁰² ýatyberdi.
Goçak daşlar hol ilerki
Giň düzlügi tutuberdi.
Daş düşende gütläp ýere,
Sarsgyn oba ýetiberdi.
Bu ne bela diýişip iller
Gaýgy-gyssa batyberdi.

Jaý gurdy özüne laýyk,
Haýran galdy bar halaýyk.
Dagyň daşy üýşdi-galdy,
Geldi Pilmahmyt bu taýy.
Ilki ýeri düzläp çykdy,
Derin dökdi Mahmyt daýy.
Il-de oňa kömekleşdi,
Ähli kişi aldy paýy.
Mahmyt günbatana çenli
Ýasady bir hendek¹⁰³ laýy.
Tamy barha galyp barýar,
Şo daşlardan ördük saýy¹⁰⁴.
Tamam etdi Mahmyt pälwan,
Bu köşk boldy ne enaýy.
Bagş eýledi ýöne welin,
Köşge tegelek bir aýy.
Bulutlara ýetip ötdi
Pilmahmydyň guran jaýy.

Ähli ussa nagyşlady,
Bar reňkini bagyşlady¹⁰⁵.

Boldy bu hut şeýle köşk,
Muňa hemme etdi yşk¹⁰⁶.

ÜÇÜNJI BÖLÜM

1. DAGDAN ILERDE BİR ŞA ÝAŞAÝARDY

Belent dagyň aňry ýanda
Başga bir il ýaşaýardy.
Il gowudy, ýöne iliň
Örän betpäl şasy bardy.
Ol gazapdy¹⁰⁷. Onuň üçin
Giň dünýä-de örän dardy.

Ol şa sap-sap goşun düzdi,
Gyzyl-düre¹⁰⁸ gözi gyzdy.
Kiçijik ýurtlara çapar
Ýollady häkim bu sapar.
Şa gysgajyk hat ýazdyrdy,
Köp şalara hemle urdy¹⁰⁹.
Hünji kimin düzlüpdi hat,
Ynha, şeýle ýazlypdy hat:
“Ähli şaha ýazýan şeýle,
Seredip durmaýan meýle.
Edil meniň hanym deýin,
Egmeli siz maňa boýun.
Şundan şeýläk etmen oýun,
Kim egmese maňa boýun,
Şonuň başyn ýolaryn men,
Hemmäňe paç¹¹⁰ salaryn men;
Gyzyl-kümüş, jowahyrdan¹¹¹,
Lagl-merjen, zerdir¹¹²-dürden
Siziň heriňiz bir kerwen
Iberseňiz oňaryn men.
Ibermese eger-de kim,
Bilip goýsun, şuny häkim,
Onuň serin¹¹³ tiz keser men,
Bilip goýsun, tüýs ýeser men.
Meniň güýjüm duýuň indi,
Şalaň şasy diýiň indi”.

Aradan aý, hepde geçdi,
Belki, biraz köp-de geçdi.

Pereň bile Türkdir-Turan,
Owgan taýdan çykyp ugran
Kerwenler tiz ýetip geldi,
Dag-dereden ötüp geldi,
Çynma-Çynmy¹¹⁴, Arapdanmy,
Magryk-Maşruk¹¹⁵ tarapdanmy,
Hatar-hatar kerwen geldi,
Hatar kerwen her gün geldi.
Kerwen gyzyl, zer getirdi,
Kümüş bile dür getirdi.
Getirildi horjun-horjun,
Altyn-kümüş, lagl-merjen.

“Nädäýerkäm seni, dünýä,
Tanamaýaň meni, dünýä!”
Diýip, şo şa sözläp durdy,
Bykynyna elin urup,
Synlady şa durup-durup.

Gyzyl-dürden jaý gurdurdy,
Ýalkym salýan aý gurdurdy.

Kümüş-düre, altyn-zere
Gaýta-gaýta esetdi¹¹⁶ şa.
Begenjinden durup bilmän,
Çirkin-çirkin ses etdi şa.

Merjen, düre aşyk bolup,
Adamlygyn pes etdi şa.
Kimi görse zäher pürkdi,
Özün bijaý mes etdi şa.
Wezir-wekil, dogan-gardaş
Tanamany bes etdi şa.
Çäýnek-käse, gyzyl sandyk,
Esbap-engam ýasatdy şa.
Sap tylladan atdyr, eýer,
Sap dürden jam ýasatdy şa.
Telim-tokguz otagy bar,
Gyzylndan tam ýasatdy şa.

Jaýda gurdy tylla ahyr
Salar ýaly dür-jowahyr.
Tokga-tokga zer guýdurdy,
Ile-de güýjün duýdurdy.
Hasasyna söýenip şa,
Şalygyna daýanyp şa,
Boldy dünýäň şalar şasy,
Üşüp galdy hazynasy.

Öňler bu şa biraz sazdy,
Indi bütin päli azdy.
Çala raýyn¹¹⁷ ýyksa biri,
Tutup ýere gömdi diri.
Ýere gömdi çagasyny,
Gömdi ini-agasyny.
Garrysyny asdyrды ol,
Ilki tagma basdyrды ol.

Diňlemezden ilin zaryn,
Oda ýakdy öý-öwzaryn.

Bu şa şeýle zalym boldy,
Bu hemmä-de mälim boldy.
Ýeri, nätsin il biçäre,
Neneň tapsyn muňa çäre.
Şahyň garny ylla halta,
Çapanokdy murtun palta,
Bu hüňkar¹¹⁸ şa diýseň mesdi,
Ulus il bir şadan pesdi.

Gije-gündiz ýatman-turman,
Iki baka hars urdy¹¹⁹ şa.
Däli kimin ýortup¹²⁰ gezdi,
Bir uklady, bir turdy şa.
Indi asyl päli azdy,
Dürli oýunlar gurdy şa.
Hemmä özün ýeriň-gögün
Diregi şa diýdirdi şa.

Diňe wezir-wekil bile
Köşkde günde toý gurdy şa.
Günde-günde öýlendi şa,
Günde nika gyýdyrды şa.

Iliň weli depesinden
Görgi barny iýndirdi şa.
Çagajygyň, garry-gurryn
Sütünini süýndirdi şa.
Pakyr ili horlady has,
Hupbat¹²¹ barny iýdirdi şa.
Gargyş bary ýagdy şaha,
Diýmedigni diýdirdi şa.
Kimseleri öý-öwzarsyz
Gar, ýagyşda buýdurды şa.

2. PILMAHMYDA HYÝAL ETDI

Has-da oda-köze düşdi
Eşdip Mahmyt hakynda şa.
Pilmahmydy ele salmaň¹²²
Küýün¹²³ etdi her günde şa.
“Getir ýaly güýç bar” diýip,
Elin urdy bykynna şa.

“Pilmahmydy getiräýsem,
Şu işimi bitiräýsem,
Arman galmaz mende – diýip –
Döwlet durmaz çende” diýip,
Wezirlerne hemle urdy,
Olar gol gowşuryp durdy.

Päli azyp, şol döwlete
Çozjagyny duýdurды şa.
Bar ussany jemledi-de,
Ullakan top guýdurды şa.
Polat, demir, çoýun ýygnap,
Topy has köp guýdurды şa.

Bar leşgerne¹²⁴ almaz gyljy
Sap¹²⁵ polatdan süýdürdi¹²⁶ şa.

Zer donuna sygmady şa,
Hars urup güýç ýygnady şa.
Ýasatdy ol dürli tüpeň,
Keman¹²⁷ bile hyrly tüpeň.
Ýasatdy ol sowut¹²⁸-esbap,
Gyzyl zerden çaydyrdy sap.
Ýasatdy ol naýza¹²⁹, galkan¹³⁰,
Çozjakdyr ol basym belkäm!

Şa belledi goşunbaşy,
Sap-sap durdy ähli goşun.
“Pilmahmydyň gabaň daşyn,
Gelip maňa egsin başyn.
Golun daňyp, alyp geliň,
Öňüňize salyp geliň”.
Diýdi şa bar leşgerine,
Geçdi-de ol öz ýerine.

“Ýa alyň, ýa ölüň” diýip,
Goşunbaş şa buýurdy.
Goşunbaşy zor pyýada,
Daýawlygy ylla¹³¹ şirdi¹³².
Goşunbaşy öňe çykyp,
“Ýörüň!” diýip, gyljyn syrды¹³³.

3. ILIŇ DYNÇLYGY BOZULDY

Çozup gelyär uly goşun,
Gabap ilin degre-daşyn¹³⁴.
Dagdan bärlik geçip gelyär,
Gara derin seçip gelyär.
Çekirtge deý üýşüp gelyär.
Bulut kimin süýşüp gelyär.
Goşun nagra tartyp¹³⁵ gelyär,
Güýç-gaýraty artyp gelyär.

Şa güýç toplan, şowlap
gelyär,
Murtun toplan-toplan gelyär.

Kernaý¹³⁶ çalyp, surnaý¹³⁷ çalyp,
Uly goşun ýetip gelyär.
Dag-daş diýmän, oýy duýman,
Leşger göni ötüp gelyär.

Gykuwlaşyp, güpürdeşip,
Baýryň ýüzün tutup gelyär.
Tagta çykyp, täjin geýip,
Şa men-menlik satyp gelyär.
Bütün ilin nan-aşyna
Awy-zakgun gatyp gelyär.
Garasar¹³⁸ deý ýörmeleşip,
Ol leşger sap atyp gelyär.
Dagy-daşy lerzan edip,
Gümledip top atyp gelyär.

Gyrdy ýagy, gyrdy halky,
Taladylar maly-mülki.
Ammarlary otladylar,
Iller aglap datladylar.
Zalym ýagy gan eňretti,
Ili gyran-jyran etdi.
Ganym¹³⁹ ili urdy-ýykdy,
Ynsan gany sil deý akdy.
Duşman gülle sepeledi,
At oýnatdy, depeledi.
Ilde adam goýmadylar,
Gyzyl gandan doýmadylar.
Gylyçlaryn aýladylar,
Ýurdy weýran eýlediler.
Özün ýurda şir etdiler,
Ili ata süýrettiler.
Agzyn açyp, ganym ýagy
Gamçylady ýaş bäbegi.

Eneler hut yzlaşdylar¹⁴⁰,
Akmaýa dek bozlaşdylar¹⁴¹.

Ýeri, nätsin il biçäre,
Tapmasalar muňa çäre.
Batyrlary gyryldylar,
Gyzlar mal dek sürüldiler.
Aý paltasyn buladylar,
Iliň ganyn ýaladylar.

Güni ýaşjak bärki şahyň,
Kim eşitjek onuň ahyn.

Kül-peýekun¹⁴² etdi ýagy
Bärki şahyň täji-tagtyn,
Gabap geldi leşger indi,
Ýatyp barýar şahyň bagty;
Şahy ýesir aldy ýagy
Aýny¹⁴³ sypyp gaçjak wagty.

Bar goşunny pytyradyp;
Şahyň gözün petiredip,
Gollaryny daňdy olar,
Ýene öňe eňdi olar.

Gelmişek şa has şadyýan,
Bakyp barýar o ýan bu ýan.
Tagta çykyp, täjin geýip,
Pişge¹⁴⁴ murtun towlap barýar.
Çilmin sorýar, çap-çal tüsse
Iki ýana zowlap barýar.
Göterip dört adam şahy,
Ýel dek çapyp, şowlap barýar.
Şadyýan şa nirelere
Hyýal edip, howlap barýar.
Howlaýar¹⁴⁵ şa, takaty ýok,
Ýüregi-de lowlap barýar.

4. PILMAHMYDA “GAÇ” DIÝDI OL

Bolan işi bir-bir görüp,
Atyn münüp, gaçdy biri.
Tokaýdan tokaýa urup,
Ýetdirmedi, uçdy biri.
Ol Mahmydyň goňsusydy,
Gurs gutuldy, galdy diri.

Şol gelşine Oraz daýy
Şakyrdadyp açdy jaýy.

Gelse Mahmyt ukusyndan
Ýaňyrajk turan eken.
Ýas-ýaňy gök çaýdan demläp,
Bir semewar uran eken.
Öňüne unaşy alyp,
Aýbogdaşyn guran eken.

Oraz daýy şeýle diýdi:
“Sen oturma beýle! – diýdi –
Goňşym, Mahmyt, diňle sözüm,
Näler gördi meniň gözüm.
Leşger gelyär hatar-hatar,
Bela bolmaz ondan beter.
Gaç sen, pälwan, gaç, sen
Mahmyt,
Ondan ara aç, sen Mahmyt!

Tiz bol, pälwan, çyk öýüňden,
Gizlen, pendim tut-da¹⁴⁶ meniň.
Garasar deý basyp gelyär,
Mahmyt goňşym, däl ol çeniň,
Durma, ylga, olar ýogsa
Basym daşyň alar seniň”.

Mahmyt pälwan goşunynyň
Gyrlanyny duýdy däni,

Goňşusyny köşeşdirdi
Ynha, şeýle diýdi dāni:
“Bolýar, çozan bolsa duşman,
Etdirin men oňa puşman.

Köp eglenmen, turaryn men,
Aşy içsem bolar – diýdi –
Näme şeýle daljygýasyň¹⁴⁷,
Şeýle köpmi olar – diýdi –
Ýurdy soldurmaga gelen
Ýagyň özi solar” diýdi.

Mahmyt dyngy berdi gepe.
“Unaş hödür etjek, sepe.
Hany, gel-de, töre geç sen,
Bir salymjyk aşdan iç sen.
Ýaňky titräp, sypap başyn,
Howlukdyrды gürründeşin:
“Mahmyt, gan aglatdy zalym.
Örän ýaman ýurduň haly.
Bütün ili gyrды ýagy,
Mal-hallary sürdi ýagy.
Ýurdy küle öwürdi-le,
Köşk-eýwany öwürüp küle,
Külin göge sowurdy-la.
Şahyň golun daňyp gelýär,
Seň üstüne eňip gelýär.
Howluk, hanym, howluk janym,
Gaç, Mahmyt, sen gutar janyň.
Gizlen git-de, gol-derede,
Duşman köşgüne sereder,
O ýan, bu ýan ýüwrer şeydip,
Soňra tapman gider gaýdyp.
Durma, Mahmyt, gutar başyň.
Ýogsa olar alar daşyň”.

Mahmyt, oňa şeýle diýdi:
“Tüket goňşy, goý-la – diýdi –
Goňşy, biläý, gaçyp bilmen,

Il-günümden geçip bilmen.
Gorkma, töre geç-de otur,
Bolsa bolsun hatar-hatar.
Çozup gelse gyraryn men,
Iliň aryn alaryn men”.

Durup bilmän sözledi ol,
Pilmahmyda gözledi ol:
“Goňşy, ýagy ýetip gelýär,
Bütün düzi tutup gelýär.
Goňşym, gaçsaň gutularsyň,
Dursaň welin tutularsyň.
Olar seniň goluň baglap,
Äkiderler bagryň daglap”.

5. HAÝBAT ATDY MAHMYDA ŞA

Geldi ýaňky uly goşun,
Gurşap aldy öýüň daşyn.

Getirdiler ähli topy
Uzak ýoldan haýdap-süýräp.
Toplary goýdular indi
Mahmydyň köşgüne diräp.
Goşun hem jaýyň daşynda
Häzir bolup durdy sap-sap.

Jaýdan çykdy Mahmyt batyr,
Hiç zatdan etmän howatyr.
Apaň-apañ ýöräp çykdy,
Gelen ýygna-ýaga bakdy:
“Näme gerek, aýdyberiň,
Gowsy yza gaýdyberiň,
Häkim¹⁴⁸, bol, toplanňy aýyr,
Bolmaz saňa menden haýyr”.

Golun hasa urdy-da şa,
Şeýle diýdi turdy-da şa:
“Ýaýratma-da durup dowul¹⁴⁹,

Önmüze düş sen, han ogul!”
Kül eýledik ýurduňy biz,
Anha, otyr ýurt häkimňiz.
Ýesir aldyk şahyňyz-da,
Indi git-de bolaý bizde.
Çyn ýürekden söýjek seni,
Wezir edip goýjak seni.
Ýogsa horlap äkideris,
Daňyp, zorlap äkideris”.

Mahmyt ýöräp öňe-öňe,
Ynha, şeýle diýdi oňa:
“Sesiňi kes, samsyk häkim,
Ýañramaga¹⁵⁰ ýokdur hakyň,
Ili gyryp, bet iş etdiň,
Gürleme, dişiň uşatdym¹⁵¹”.

Häkim berdi şeýle buýruk:
“Boluň, hany, taşlaň güýlöp¹⁵²”.
Ýüzläp-ýüzläp ýüpli goşun,
Pilmahmydyň aldy daşyn!
Ýüzläp-müňläp leşger üýşüp.
At goýdular alla diýşip.

Mahmyt welin, gelenini
Ýüzläp-ýüzläp pyzyberdi.
Olar çozdy, Pilmahmydyň
Gany barha gyzyberdi.
Leşgerleriň öz ýüpüne
Özlerini düzüberdi.
Göge atdy çozanlary,
Olar gökde ýüzüberdi.
Garasar deý goşun indi
Yza-yza süzüberdi.

Häkim diýdi: “Ähli nöker
Naýza sokar, öňe böker.
Sen gitmeseň, bak, şu goşun,
Kesip alar seniň başyň.

Hol duranlar topdyr, ogul,
Leşgerim sap-sapdyr, ogul!
Bu päliňden gaýt, hany,
Gidermiň sen aýt, hany!”

“Topuňyz kär etmez maňa,
Gyljyňyz-da ötmez maňa.
Ýalandyr diýseňiz eger,
Atyp görüň, belki deger!”
Häkim şonda şeýle diýdi:
“Gorkup durmaň beýle –
diýdi –

Oklaň hemmäh ýaragyňy
Akdyralyň garagyny.
Ynanmaň-da sözüne siz,
Çenäh göni gözüne siz”.

Çozdy goşun Mahmyt taýa¹⁵³:
Kim ýapyşdy keman-ýaýa,
Kimse çekdi ýaýyň kirşin,
Kim hyrlysna saldy gurşun.
Kimse gyljyn aýlap urdy,
Pilmahmyt durşuna durdy.
Keman atdy oňa kimsi,
Mahmyt ýene durdy ümsüm.
Kimseler-de tüpeň atdy,
Ne hereket, ne ses etdi.
Durdy Mahmyt gozganman bek¹⁵⁴
Ylla gögüň sütüni dek.
Oňa hiç zat kär etmedi,
Ok hem, gylyç hem ötmedi.

Topçylar-da ähli topyň
Nilin¹⁵⁵ Mahmyt taýa burdy.
Hemme birden topy atdy,
Hemme bir deň çenäp urdy.
Ýüzläp toplar atylsa-da,
Pilmahmyt hut sarsman durdy.

Pilmahmyt silkindi weli,
Ýaňky oklar indi weli,
Endamyndan taýyp gaçdy,
Muňa hemme agzyn açdy.
Okdan beýik depe üýşdi,

Pilmahmyt has öňe süýşdi:
“Indi sizem duruň – diýdi –
Maňa gezek beriň – diýdi. –
Bilýän size geregini”
Diýip, aldy “ýaragyny”.
Gözi ýandy, gazaplandy,
Mahmyt pilin aldy indi:
“Gan aglatdyň pakyr ili,
Görýärmiň bujagaz pili!

Şu pil alar olaň öjün,
Gökde gaýar tagtyň-täjiň”.

Şeýdip Mahmyt pilin alyp,
Şahy atdy pile salyp.

Hasasy, täç-tagty bile
Şahy göge uçurdy ol.

Edil, kesek kimin atyp,
Bulutlardan geçirdi ol.
Zalym şahy hol ilerki
Dagdan aňryk gaçyrdy ol.

Indi welin ähli kişi
Silkiberdi geňläp başyn.
Ýaragyny taşladylar,
Aglap-eňräp başladylar.
Gazabyny duýdy goşun,
“Bize degme” diýdi goşun.

Şeýle diýdi Mahmyt pälwan:
“Söweşjek däl siziň bilen.

Siz bigünä, degmen size,
Şa bu zatlaň günäkäri.
Şa buýurdy, ýasadyňyz
Siz-de tüpeň, okdur-däri.
Patyşahyň emri bile
Geldiňiz top süýräp bari.
Diýjek zadym – indi welin,
Taşlaweriň siz bu käri”.

Şonda goşun başyn egdi,
Başlary hut ýere degdi.

Pilmahmyda alkyş okap,
Ony söýüp gitdi olar.
Goçak-goçak toplary-da
Sylag goýup gitdi olar.
“Üstüňize ömür-baky
Çozmars” diýip gitdi olar.

Ykjam tutup ýakasyny,
Yzlap derýaň sakasyny,
Patyşaha nälet¹⁵⁶ aýdyp,
Gitdi goşun yza gaýdyp.

6. SERPAÝ ETDI MAHMYDA ŞA

Sowulan soň jeň-gykylyk,
Etdi häkim bir çakylyk.
Toý-meýlisin ýetirdi şa,
Pilmahmydam getirdi şa.
Pilmahmyda ol hökümdar
Diýdi: “Töre geç, hakyň bar”.
Pilmahmyt sygmady köşge,
Soň düşek ýazdylar başga.
Mahmyt süýnüp urdy tirsek,
Şa hem ýanda otyr görsek.
Bu gün häkim has eçildi,
Orta zat has köp seçildi.
Süri goýun soýdurdy şa,
Mahmyt hana ýýdirdi şa.
Dolup galdy baldyr-asal¹⁵⁷,
Derýa bolup akdy asyl.
Ortada bar näme diýseň,
Dolup ýatyr näçe iýseň.

Bugarşyp dur saçaklarda
Mele myssyk bugdaý çörek.
Nana huruş bolar ýaly
Doly dürli-dümen hörek¹⁵⁸.
Küýsäniňe eliň ýetir,
Çişlikmi ýa etli börek,
Gowyrmany, ýagly palow,
Işleklimi, näme gerek!
Mele nany söýdi Mahmyt,
Çorba dograp iýdi Mahmyt.

Şagalaň zor gidip durka,
Emeldara¹⁵⁹ şa göz gypdy.

Gyrmyzy don getirmäge
Ýasawullar¹⁶⁰ köşge çapdy.

Şa Mahmydy egip aşak,
Maňlaýyndan ogşap-öpdi.
Soňra üýşüp wezir-wekil,
Egnine bir halat ýapdy.

Köpe çekdi şagalaň-toý,
Mahmyt batyr keýp çeksin goý!

Hatar durup otuz bagşy,
Heňler etdi ýagşy-ýagşy.
Mahmyt batyr gulak asdy,
Bagşylara bir şo besdi.
Aýdym aýdyp, saz etdiler,
Göwünleri ýaz etdiler.
Pälwanlary göreş tutdy,
Köpler altyn gabak atdy.
Surnaý çalyp, deprek kakyp,
Aýlanyşyp orta çykyp,
Halaýyklar¹⁶¹ oýnadylar.
Şagalaňdan doýmadylar.
Orta çykdy wekil-wezir,
Mahmyt otur edip hözir¹⁶².
Mahmyt iýip-içip doýdy,
“Bir çilimjik dartsak¹⁶³” diýdi.
Mahmyt batyr dikeldi-de,
Jübüsini çöwrüp kakdy.
Pilmahmydyň temmäkisi
Bir çekerden azyrakdy.
Bir gul köşkden bedre doly
Temmäkini alyp çykdy.
Mahmyt indi suwly çilmi
Hokurdadyp otlap çekdi.
Içine dartan tüssesi
Bulut ýaly bolup çykdy.
Geňläp başyn ýaýkalaşyp,
Bütün ilat şoňa bakdy.

7. SONLAMA

Çemen baglap, gül bile il,
Şirin-şirin dil bile il
Mahmydyňka üýşüp geldi,
Çar tarapdan süýşüp geldi.
Başlady ol ilat söze:
“Pilmahmyt, sen han bol bize!
Damardaky ganymyz sen,
Bolaý biziň hanymyz sen!”
Mahmyt diýdi: “Bolmaryn
han,
Boryn ýöne bir ten, bir jan,
Ýagy çozsa sererin men,
Siz üçin jan bererin men.
Diýeniňi ederin, il,
Nirä diýseň giderin, il!
Elmydama bile işläp,
Näme tapsak bile dişläp,
Gezsek näder, aýdyň, ilat!”
Iller başyn atdy şo bat.

Şa diýdi: “Sen şa bol ile,
Her bir ýaga, her bir sile
Garşy durup biljek bir sen,
Täji geý-de, başda dur sen.
Ýok mende hiç güýç-de, tär-de,
Oturmary sen şu kärde”.
Mahmyt şaha gözledi-de,
Şeýle diýdi sözledi-de:
“Aýyrmarys, şahym, sizi,
Ýöne diňläň ahymyzy”.

Pilmahmydyň dabarasy.
Äpetligi, gabarasy¹⁶⁴
Äşgär boldy il baryna,
Ýaýrady tiz ýer şaryna.
Jeňden dyndy watan indi,
Çozmady her ýeten indi.

Mahmyt pälwan düşüp ýada,
Çozmady soň ýeke şa-da.
Eýmendiler¹⁶⁵ Mahmyt handan,
Gorkdy bary şirin jandan.
Ilat bile sürüp döwran,
Gezdi-ýördi Pilmahmyt han.
Kä ýer depdi, pilin söýdi,
Kömekleşdi, ilin söýdi.
Ýatdy ýöne elli günü,
Çörek iýdi belli günü.
Indi welin, köp iýmedi,
Dat doýamok men diýmedi.
Il agysyn bildi Mahmyt,
Iller gülse güldi Mahmyt.
Il-de ony söýüp gezdi,
Mähribanmyz diýip gezdi.
Oň aýagna tiken batsa,
Ýa çala bir zeper ýetse,
Illeň bary agladylar,
Melhem ýapyp bagladylar.

Mahmyt eje, kakasyna
Ýanyndan jaý salyp berdi.
Unutmady¹⁶⁶ olary-da,
Mydam habar alyp durdy.
Kakasy-da, ejesi-de
Her gün, her gün gelip durdy.

Ynha, şeýle goçak adam,
Işdäsi has açyk adam,
Müň goýny-da iýen adam,
Başda biraz ýaşlyk edip,
Soň ýalňyşsyn duýan adam.
Kem-kem ilin söýen adam,
Ganym gelse kakan adam,
Arman zähmet çeken adam
Önüp, ömür sürüp öten.
Mahmyt hakda sözler uçup,

Dillerden dillere geçip,
Şu günlere gelip ýeten.

Diňlediň şol pälwan hakda
Sen setirme-setir, jigi!
Eserimi okap çykdyň,
Indi akyl ýetir, jigi!

¹ Iri.

² Çydamly.

³ Sagdyn.

⁴ Keseligine uzalyp.

⁵ Gün dogmazynyň öň ýanynda we Gün ýaşanyndan soň gözýetimde emele gelýän gyzyň Gün şöhesi.

⁶ Çermenip.

⁷ Agzy giň içi syrçaly kiçiräk küýze.

⁸ Bilegiň aşak bölegi.

⁹ Aýagyň çatalba bilen dyz aralygy.

¹⁰ İçine galla önümlerini, gurt we ş.m. guýup, döwüp arassalamak üçin metal ýa-da agaçdan ýasalan içi köwür süýri gural.

¹¹ Ýag işläp çykarýan ýönekeý abzal.

¹² Dürli süýjüleriň umumy ady.

¹³ Ylgaberdi.

¹⁴ Uzak.

¹⁵ Ýigitlik ýaşyndaky.

¹⁶ Üstünde oturmak üçin gylýala salynýan esbap.

¹⁷ Daýow.

¹⁸ Çalymtyl.

¹⁹ Kuwwaty.

²⁰ Kiçi ädimler bilen çalt-çalt ýöräp.

²¹ İçegede döreýän ses.

²² Daş-töweregi çil bilen çäklendirilen kiçiräk ýer bölegi.

²³ Hyýaly.

²⁴ Erbetler.

²⁵ Dazaryldy.

²⁶ Gam.

²⁷ Bir ugurly.

²⁸ Eşretli.

²⁹ Wagtlary.

³⁰ Ürkek.

³¹ Şahalanyp aýrylýan kiçijik jarlar.

³² Ýer gazyp ýaşayan giň hini.

³³ Gezelenje.

³⁴ Toklutaýlar maşgalasyndan bolan hem-de möwsümleýin uçup geçýän aw guşy.

³⁵ Giden.

³⁶ Gapyrgalaryň aşak ýüzi.

³⁷ Bedre.

³⁸ Mal bakylýan otluk meýdan.

³⁹ Çekinmän.

⁴⁰ Möjekden.

⁴¹ Erbet niýetli.

⁴² Ownuk mallaryň umumy ady (goýun, geçi).

⁴³ Bir ýan ujundan gyrdy.

⁴⁴ Söweş etdi.

⁴⁵ Uzaltdy.

⁴⁶ Erbet işi etmegiň ugruna düşüp.

47 Adamzatmy.
48 Janlymy.
49 Adam öldürenmi.
50 Güýçli tolkuny-da.
51 Demirgazyk-gündogar tarapa.
52 Gündogar tarapdan öwüsýän ýakymyz şemal.
53 Keşbi.
54 Balyk tutmak üçin örülen ýüp.
55 Niýetlenip.
56 Guramaz.
57 Täsin.
58 Akkyllyja.
59 Gyrgynyn.
60 Goramaýyn.
61 Ýitgi zerarly gynandyrdy.
62 Hasyrdap.
63 Eziz görenok.
64 Çig.
65 Jemagat.
66 Daş-töweregiň.
67 Iş üçin gaýduwsyz duraýyn.
68 Toplanan märeke.
69 Dönük.
70 Mydam.
71 Halk.
72 Galmagal turuzdy.
73 Jan-ten bilen söýeni.
74 Ýaşuly.
75 Janly soýup, myhmany hormatlajak.
76 Sergezdan.
77 Tabşyrygymyz.
78 Sandyradý.
79 Suw akýan ýabyň mal-gara iner ýaly ýalpagrak ýerinden-de.
80 Edil.
81 Çuw ak.
82 Artykmaç.
83 Bedeni.
84 Sil suwunyň akýan ugry.
85 Güýç-kuwwaty.
86 Tozap.
87 Boş meýdandy.
88 Gaty öküdi.
89 Iki tarapyna çykarylan gum seňneri.
90 Durdy.
91 Uly begenji aňladýan ümlük.
92 Tarapy.
93 Guraberdi.
94 Baldaklaryndan örme zatlar ýasalýan uzyn ösümlük.
95 Hamala.
96 Bütün.
97 Aňsat däl.
98 Arabozardylar.
99 Münmek, yük urmak üçin düýäniň arkasyna salynýan enjam.
100 Düýbünde.
101 Üstünden geçiberdi.
102 Keselidine.
103 Laýdan haýat galdyrylanda oýulup, laý alynýan ýer.
104 Ördükçe.
105 Sylag hökmünde berdi.
106 Gowy gördi.
107 Gaharjaňdy.
108 Mollýuskalaryň bedeninde emele gelýän däne, hünzi görnüşli sarymtyl-ak gymmatbaha gaty jisim.

109 Gaharly gepledi.
110 Salgyt.
111 Göwherden.
112 Altyndyr.
113 Kellesini.
114 Hytaýmy.
115 Günbatar-gündogar.
116 Seretdi.
117 Göwnüni.
118 Hökümdar.
119 Haýdap hereket etdi.
120 Çalt ýöräp.
121 Görgi.
122 Öz ygtyýaryna geçirmäniň.
123 Hyýalyny.
124 Goşununa.
125 Arassa.
126 Ýenjip, uzadyp, ýasatty.
127 Ýaý.
128 Uruşda ýaragdan goranmak üçin geçilýän tor demir köýnek.
129 Ujy uzyn demir çişli sowuk ýarag.
130 Söweşde ýaragdan goranmak üçin elde göterilýän gapak görnüşli gural.
131 Edil.
132 Arslandy.
133 Gynyndan çykardy.
134 Daş-töweregini.
135 Elhenç ses edip.
136 Üflenip çalynýan saz gurallarynyň bir görnüşi.
137 Turba görnüşli, ýogyn sesli, misden ýasalan saz guraly.
138 Serçeler maşgalasyndan gara-ala ýelekli saýrak guş.
139 Zalyň.
140 Aglaşdylar.
141 Zaryň sesler çykardylar.
142 Kül-uşak.
143 Edil.
144 Pezzerip duran.
145 Gyssanýar.
146 Maslahatymy diňle-de.
147 Kynlyk bilen dem alýarsyň.
148 Hökümdar.
149 Galmagal.
150 Manysyz köp geplemäge.
151 Ownatdym.
152 El-aýagyny baglap.
153 Tarapa.
154 Berk.
155 Ok atylýan ýaragyň okunyň geçýän turba pisint bölegi.
156 Gargyş.
157 Süýji zat.
158 Nahar.
159 Ýokary wezipeli şahs.
160 Emeldaryň buýruklaryny ýerine getirýän adamlar.
161 Märeke.
162 Keýp edip.
163 Çeksek.
164 Daş görnüşi.
165 Gorkdylar.
166 Ýadyndan çykarmady.